

Het onzichtbare zichtbaar maken - het verhaal van Sitie in perspectief

Leo Paul, voorzitter UGTF

Historische verhalen worden altijd vanuit een bepaald perspectief geschreven. Perspectieven veranderen. Lange tijd was het Nederlandse kolonialisme een verhaal van 'de VOC-mentaliteit', de 'Gouden Eeuw' en zeehelden. Een verhaal dat gebruikt werd om de geschiedenis naar je hand te zetten, geschreven vanuit het perspectief van de heersende macht. De laatste decennia is er meer aandacht om het verhaal van het kolonialisme te vertellen vanuit het perspectief van de tot slaaf gemaakten.

Wat weten we over Sitie?

Sitie woonde in Makassar als tot slaaf gemaakt kind. Of zij daar geboren is, of als tot slaaf gemaakte daar naartoe is vervoerd, is niet bekend.

In 1752 werd zij als geschenk gestuurd naar Joan Gideon Loten. We weten niet hoe oud zij toen was. Bij de volkstelling in 1813, is zij 71 jaar oud – zij zou dan in 1742 zijn geboren.

Maar in de overlijdensakte in 1820 staat dat zij 82 is; dan zou haar geboortjaar 1738 zijn. Er is op basis van deze gegevens een marge van 4 jaar.

Op basis van de volkstelling was zij 10 toen ze werd geschonken aan Loten; volgens de overlijdensakte 14 jaar. Het is zeer waarschijnlijk dat zij zelf haar leeftijd niet precies wist, maar de leeftijd bij de volkstelling heeft zij in ieder geval zelf opgegeven.

Sitie woonde tot de dood van Loten (1789) aan de Drift. Daarna verliezen wij het spoor, tot 1800 (testament van Sitie): zij woont dan in op de Oudegracht 65, bij het echtpaar Gerrit Hendrik Lebbe en Maria Magdalena Pees. Zij stierf ook in dit huis op 29 december 1820. Lebbe en Pees waren volgens haar laatste testament (1800) nog de enige erfgenamen. In eerdere testamenten (1794, 1796) waren er meer.

Sitie is onder verschillende naamvariaties bekend: Sitie, Sietje, Sittie, Sietie, Cietje, Stietie. Vanaf 1792 is er ook een achternaam: (van) Blassen, Blassum, Blassem. Waar deze achternaam vandaan komt, is vooralsnog niet bekend.

In haar overlijdensakte wordt vermeld dat zij uit Oost-Indië kwam.

Informatie: Marjet Douze

De weinige feiten die we kennen over het leven van Sitie staan in groot contrast met het de uitgebreide geschiedschrijving over haar 'baas', Joan Gideon Loten. Sitie is in zijn verhaal slechts een figurant. Daarom zitten we met veel vragen: hoe werd Sitie behandeld door Loten? Maar vooral: hoe beoordeelde zij zelf haar situatie? Vond ze dat een beter leven had dan haar familieleden in haar geboortestreek (in of in de buurt van het huidige Sulawesi)? Miste zij haar familie? Moeten we Sitie wel als slachtoffer zien, wetende dat zij uit de nalatenschap van Loten een erfenis van 2.000 gulden kreeg, plus 1.200 via de testamentair executeur van Loten? Hadden we maar een dagboek van Sitie in handen, dan hadden we haar verhaal kunnen inkleuren. Maar dat hebben we niet. Wel weten we dat in bewaard gebleven brieven uit 1761 Loten aan zijn broer Arnout (op dat moment burgemeester van Utrecht) schrijft dat Sitie graag wilde terugkeren naar haar thuisland. En we weten dat dat niet is gebeurd. Van Sitie is geen afbeelding bekend. Maar stel dat Loten haar had laten portretteren, dan had dat misschien een schilderij opgeleverd dat lijkt op dat van Eleonora Susette.

Ook zij was ten tijde van Sitie's verblijf in Utrecht een vrouwelijke tot slaaf gemaakte, in haar geval werkend in Amsterdam. Vanuit de Nederlandse kolonie Berbice (tegenwoordig Guyana) was zij door de Nederlandse gouverneur meegenomen om op zijn kinderen te passen. Eleonara ziet er prachtig uit, draagt een parelketting en kijkt de schilder aan. Ze staat centraal, en dat maakt dit schilderij bijzonder. Meestal staan gekleurde mensen in die tijd aan de rand van een schilderij. Je zou kunnen denken: Eleonara had een prima leven in Amsterdam. Het had Sitie kunnen zijn. Het is bekend dat het bezit van gekleurde bedienden werd gezien als een statussymbool.

*Portret van Eleonora Susette, 1775.
Schilder: Jeremias Schultze*

Van Eleonara weten we dat ze acht maanden naar haar aankomst in Amsterdam teruggestuurd is naar Berbice. Wat er daarna met haar is gebeurd is onbekend. Keerde ze terug in de slavernij?

De terugkeer van Eleonara had waarschijnlijk te maken met de veranderende wetgeving in die tijd. Volgens de regels van de VOC mochten bestuurders en medewerkers geen tot slaaf gemaakten mee naar Nederland nemen. Op Nederlands grondgebied was slavernij verboden, dus zodra de tot slaaf gemaakte in Nederland kwam, was hij of zij vrij. Maar veel tot slaaf gemaakten kenden deze wet niet, bijvoorbeeld omdat ze geen Nederlands konden lezen. Er waren methoden om de wet te omzeilen. De tot slaaf gemaakten werden geregistreerd als

‘pleegkinderen’ of ‘vrije bediende’. Sitie werd omschreven als ‘Indische huisbediende’. Volgens Loten was Sitie ‘geen slaaf’.

De wetgeving veranderde in 1776, na enkele jaren discussie over wat genoemd werd ‘het beginsel van vrije grond’. Was dat een permanent recht, of gold dat alleen in de Republiek? In 1765 waren de Afro-Surinaamse vrouwen Marijtje Criool en haar dochter Jacoba Leilad door hun eigenaar naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden meegenomen. Maar ze wilden in 1771 terugkeren. Ze verlangden een brief dat ze in de Republiek vrije burgers waren geworden, zodat ze in Suriname de slavernij konden ontlopen. De Staten-Generaal besloten dat dergelijke vrijbrieven niet nodig waren. Marijtje en Jacoba waren immers automatisch vrij nadat ze voet hadden gezet op Nederlandse bodem, en die vrije status bleef onveranderd in Suriname.

De uitspraak in de zaak van Marijtje en Jacoba was ongunstig voor de plantage-eigenaren en de investeerders, omdat ze hun kapitaal kwijtraakten zodra ze een bediende meenamen naar Europa. Tot slaaf gemaakten werden gezien als bezit, met een zekere waarde. Ze konden daarom ook gelden als onderpand voor een hypotheek.

De Sociëteit van Suriname (een particuliere onderneming die verantwoordelijk was voor het beheer van de kolonie Suriname) voerde het verzet aan. Deze lobbyorganisatie had het beginsel van vrije grond altijd al zeer beperkt uitgelegd. De Staten-Generaal werden

met succes onder druk gezet. In 1776 werd in een ‘plakkaat’ vastgelegd dat tot slaaf gemaakten die naar Nederland kwamen, niet meer onmiddellijk vrij waren. Zij bleven een jaar lang juridisch eigendom van hun meester. Binnen die termijn mochten ze probleemloos teruggestuurd worden naar de kolonie. Pas als ze langer dan een jaar in Nederland verbleven konden ze aanspraak maken op vrijheid.

Ter illustratie: in 1770 keerde Wigbold Crommelin, de oud-gouverneur in Suriname, terug naar Amsterdam. Hij had de Sociëteit van Suriname gevraagd of de tot slaaf gemaakte Joost van Nieuw Amsterdam hem mocht vergezellen. Crommelin had Joost in Suriname laten taxeren op 1200 gulden. Joost mocht mee. In Nederland vroeg Crommelin aan de Sociëteit om Joost uit de slavernij te ontslaan. De Sociëteit weigerde, en Joost werd teruggestuurd naar Suriname, terug in de slavernij. Mensen als handelswaar, als bezit waarover je kunt beschikken.

Het is bekend dat na de aanpassing van de wet in 1776 talrijke zwarte vrouwen en mannen na een kort verblijf in Nederlandse steden weer op de boot werden gezet, terug naar het leven in slavernij. Kort na ‘het plakkaat’ vertrok Eleonara Susette naar haar thuisland, waarschijnlijk onvrijwillig – zo stellen de onderzoekers die haar leven in kaart hebben gebracht.

Lang verhaal kort: het verhaal van Eleonara – en waarschijnlijk ook van Sitie – legt machtsrelaties bloot. Sitie was een object: op Sulawesi was ze door een lokale vorst tot slaaf gemaakt en vervolgens cadeau gedaan aan Loten. Sitie werd door Loten goed behandeld – dat is in ieder geval de indruk die overblijft na het lezen van de biografie van Loten. Hij liet een testament opstellen waarin ook aan Sitie was gedacht. Loten’s echtgenote moest voor Sitie zorgen. Sitie moest haar jaarlijkse loon behouden. In ruil hiervoor moest ze de echtgenote tot tevredenheid dienen. Zo bleef ze in feite bezit van de familie. Daarnaast was bepaald dat ze instructie zou krijgen in de christelijke religie.

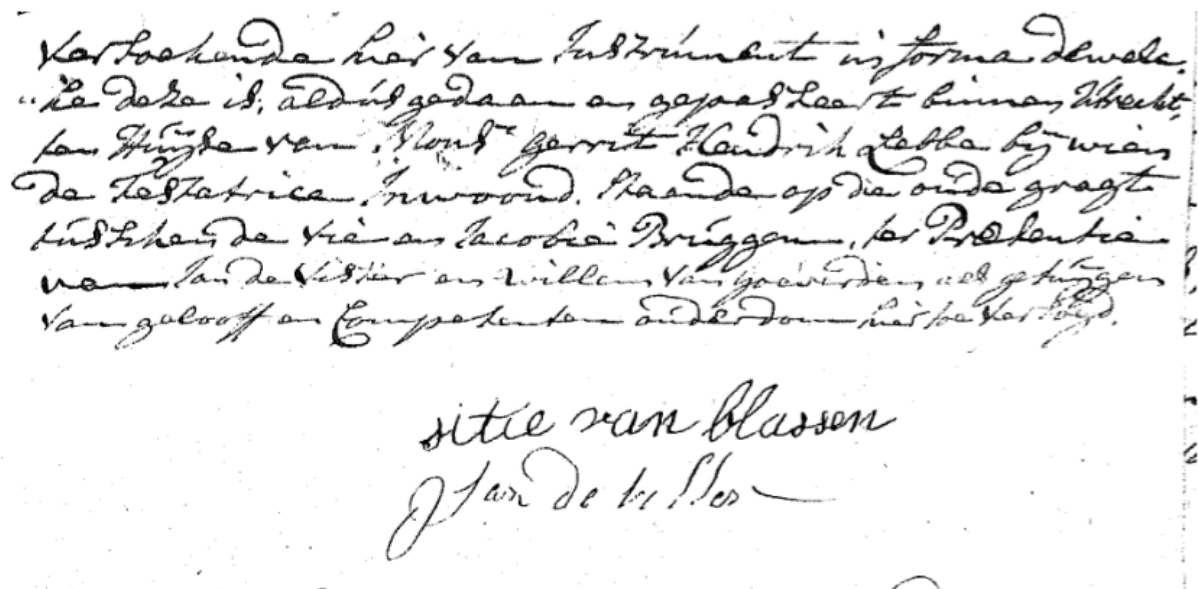
Hoe vrij was Sitie om de wensen van haar baas Loten te weigeren? Toen Loten in Londen ging wonen, vroeg hij zijn broer Arnoud om na te gaan of Sitie naar Londen wilde komen. Hij schreef dat het haar eigen beslissing moest zijn, zonder druk. Arnoud citeert het antwoord van Sitie: ‘als mijn meester in Engeland blijft, zal ik gaan, als meester niet blijft zal ik niet gaan, maar als meester wil, ik blijf beter hier [...] als meester naar hier komt en teruggaat naar Engeland, dan zal ik met hem gaan maar niet alleen.’ Arnoud becommentarieert de uitspraken van Sitie. Hij kon zien dat Sitie ontdaan en verlegen was door de vraag van Loten. Ze was bang dat haar baas ontstemd zou zijn bij haar weigering. Ze blijft aanvankelijk in het huis van Loten, en kwam later in het huis van Arnoud, die merkt dat Sitie liever naar Indië gaat dan naar Londen. Toch gaat ze uiteindelijk naar Londen.

Het kan best zo zijn dat Sitie door Loten relatief goed behandeld werd, maar er zijn sterke aanwijzingen dat Loten een intieme relatie met haar had. In een van zijn eigen geschriften schrijft Loten: ‘Gisteren, toen ik boven zat bij Madam [zijn vrouw Lettice] bracht ik naar voren dat wat die morgen gebeurd was met de meid en dat ik mijn misstap erkende [...]. Mij werd met de meeste aandacht gevraagd ‘dus, ze is geen slaaf??’. Ik antwoordde: nee.’

Wat moeten we concluderen? Sitie was officieel vrij in Nederland. Ze werd vanuit het perspectief van Loten goed behandeld. Maar ze werd op jonge leeftijd aan Loten geschonken; de status van geschenk geeft aan dat zij een object was dat van hand tot hand kon gaan. Wat Sitie daar zelf van vond, zullen we nooit weten. Wel weten we dat ze helemaal afhankelijk was van Loten

Een gevelsteen voor Sitie staat symbool voor alle tot slaaf gemaakte vrouwen die in Utrecht (en Nederland) terecht kwamen. Dus ook voor Sitie's tijdgenoot Eleonora Susette, die terugging naar Belice – waarschijnlijk gedwongen. Ook haar stem ontbreekt. De gevelsteen voor Sitie wil aandacht vragen voor de verschillende perspectieven van slavernij.

Handtekening van Sitie onder haar testament (1800)

Verloochende hier van Indruinent in forma dewele.
„De Dake is, aldus gedaan en gepaet deet binnen Abrecht
van Hinghe van „Blont Gerrit Hendrik debla by wien
de Testatrix inwoond. Staende op de oude gracht
tusschen de vier an Jacobie Bruggen, te Prokentie
van de Veldier en Willem van goewerden, ael getuigen
van gelooff en Conpetenten onder den niet bekerde by.

sitie van Blassen
Jan de 11 Nov

Bronnen:

Ahmed, Kh. (2026). Meet Eleonora Susette. The previously unknown sitter of Portrait of a Lady Holding an Orange Blossom has been identified. Geraadpleegd op <https://readfoyer.com/article/meet-eleonora-susette>

Captain, E. (2013). Slaven en slavenhouders. *Oud-Utrecht* (86) 2, p. 38-43.

Jansen, J. E. (2021). ‘Tot voorstant van de aangeboren vryheyd’: Het beginsel van vrije grond in het Nederlandse koloniale slavernijverleden tussen 1770 en 1863. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* (5), 189-199.

Jouwe, N. e.a. (red.) (2021). *Slavernij en de stad Utrecht*. Walburg Pers. Zutphen.

Gubbels, M. (2026). Op het doek draagt ze parels en zijde, maar Eleonora Susette blijkt een tot slaaf gemaakte vrouw te zijn. *NRC* 9 april.

Raat, A. J. P. (2010). *The life of Governor Joan Gideon Loten (1710-1789): a personal history of a Dutch virtuoso*. Uitgeverij Verloren, Hilversum.

Met dank aan Esther Captain en Peter Romijn voor hun waardevolle commentaar.